

HITTAN-OKTATÁS

AZ EGYHÁZ ÉS ÁLLAM OKTATÁSI VISZONYA a rendszerváltás egyik legjelentősebb oktatáspolitikai kérdése. E probléma kétfelé osztható: a hittan kérdésre és az egyházi iskolaindítás illetve az azzal kapcsolatos ingatlanátadás kérdésre. Jelen tanulmányban – elsősorban terjedelmi okokból – csak az elsővel foglalkozunk.

A hittan iskolai helye és szerepe minden demokratikus és kevésbé demokratikus országban volt már vita tárgya, s “rendeződése” mindenütt jelentős győzelem vagy jelentős kompromisszum eredménye volt. Azokban az országokban, ahol a hittan-oktatás kérdése alkotmányosan rendezetté vált, az oktatási rendszer egészét szabályozó központi dokumentumok (tantervek, tankönyvek) tartalmának szabályozása kerül az egyházas-szekularizált erők vitájának középpontjába. A tananyagban fellelhető vallási-egyházi ismeretek kérdése a hittant az állami iskolákból szigorúan kirekesztő országokban (az amerikai és francia hagyományt követőkben) is állandó politikai-ideológiai vita tárgya. Az államilag engedélyezett tankönyvek felekezeti elkötelezettségén kívül az iskolai vallási jelképek, iskolai ima, felekezeti elkötelezettségű ifjúsági mozgalmak helye és szerepe képezték az oktatáspolitikai viták tárgyát a huszadik század közepéig Magyarországon is.

Mivel azonban a hittan-kérdés máig sem jutott nyugvópontra, az egyház általános szerepe a nem egyházi alsó- és középfokú oktatásban – finoman szólva – körvonalazatlan. Noha a közelmúlt oktatáspolitikai történései – a történelem, egészségügy tankönyvekkel kapcsolatos oktatáspolitikai konfliktusok, a NAT értéktartalmáról folyó viták, a cserkészmozgalom újraélesztésének illetve kiszélesítésének kísérletei kivétel nélkül értelmezhetők úgy is, mint az egyházak bizonyos köreinek törekvése az iskolai befolyás megerősítésére; mégis azt mondhatjuk, hogy ma valamennyi nagyegyház, mint oktatáspolitikai szereplő, elsősorban a hittan-oktatás kérdéskörében exponálja magát, és ezek a kérdések valószínűleg akkor válnak majd fontossá, ha a hittan-kérdés rendeződik. A hittanhoz fogható világnézeti fontosságú kérdés a „világnézetsemlegesség-vita” volt az elmúlt években.

Az 1990-es kompromisszumhoz vezető út

A “hittantörténet” közvetlen közelmúltja az 1990. évi IV tc. megalkotásával kezdődik. A háromoldalú kerekasztalon kialakult szabályozást a pártállamban választott parlament elfogadta. A 17. paragrafus 2. bekezdése kimondta, hogy „Az egyházi jogi személy az állam által fenntartott nevelési és oktatási intézményekben – a tanulók

és szülők igényei szerint – nem kötelező jelleggel (fakultatív tantárgyként) vallásoktatást tarthat.” Ez a meghatározás – akkor úgy tűnt – világos kompromisszumot tükrözött, s világossá tette, hogy van hitoktatás; a hitoktatást az egyház (és nem az állam) szervezi; a hitoktatás nem kötelező.

Amikor az 1990-ben hatalomra kerülő kormány – melynek nemcsak kereszténydemokrata tagja, de a másik két koalíciós partner is a keresztény értékek terjesztése mellett kötelezte el magát – miniszteri rendeletben kívánta értelmezni a törvényt, kitűnt, a fenti három evidencia két teljesen különböző – egy kibontakozó kultúrharcnak megfelelő – álláspontot takar. Ellentétben a történelem eddigi kultúrviszállyaival, a harc most nem az egyházak és a kormány, hanem a kormány és az ellenzék, a média, a szakszervezetek és az önkormányzatok között zajlott; az egyházak a küzdelemnek inkább tárgyai, mint cselekvő részesei. A kultúrharc jogi lezáratlanságát az okozza, hogy míg a történelem során eddig a kormánypárti többség – ha a társadalmon nem is, de a parlamenten mindenképpen – keresztül tudta vinni álláspontját, addig a kétharmados törvények sajátos rendszerével egy korábbi törvény értelmezésén kellett vitatkozni.

Miután a vita nem folyhatott arról, hogy ki hogyan véli “helyesnek” a hitoktatás ügyének rendezését – hiszen az ellenzék és a kormány kölcsönösen arra volt kényszerítve, hogy elfogadja a meglévő, nyilvánvalóan pontatlan törvényt –, az egyes álláspontok a törvény magyarázatán keresztül kíséreltek meg érvényesülni, miután az SZDSZ módosító javaslatát a kormányzat elvetette. A szerepét ekkoriban kereső Alkotmánybíróság szintén kompromisszumra ösztönzött azzal, hogy jelezte: amennyiben a parlament elutasítja az SZDSZ-es indítványt, maga fogja felülvizsgálni a hittanhelyzetet (*HVG 1990. december 22. p. 75.*).

Vita folyt egyrészt arról, hogy mi a jelentése annak, hogy nem az állam szervezi a hitoktatást (azaz szűkebb értelemben ez csak annyit jelent, hogy a szervezés munkáját átengedi az egyházaknak, vagy tágabb értelmű megszorítást tartalmaz: a nyilvántartás tilalmát az állami dokumentumokban, bizonyítványokban); másrészt, hogy fakultatív tárgy jelenthet-e tantervi integrációt? Ez a fogalom az oktatásügyi jogi szóhasználatában – a 106/1974 OM számú utasítás (MK 16) nyomán – azt az értelmezést sugallta, hogy a fakultatív tanóra az órarendbe integrált, azaz más tanórák között, a normális tanítási időben helyezkedik el, olyan időszakban van, amikor az iskola a gyermek megőrzéséért felelős. Az ezt ellenzők érvelése szerint ezt az értelmezést az alkotmány kizárja.

A jogalkotói szándék elemzése ebben az esetben semmi jóval nem kecsegtetett, a törvény indoklása erre az ügyre nem tért ki – ami persze azt is bizonyítja, hogy a *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* a törvény körözesekor nem vette észre a beépített bombát. A személyes nyilatkozatok fölöslegesek lettek volna, hiszen az egyik jogalkotó (a háromoldalú kerekasztal) szakértői időközben egymással ellentétes táborba kerültek, a másik jogalkotó (a Németh-kormány miniszterelnöke és igazságügyminisztere) azóta egy választási és egy ellenzéki parlamenti párt – a vitában nyilvánvalóan elkötelezett – “csapatába” került, a régi, 1985-ben választott

parlamentet pedig egyszerűen senki nem tekintette az általa elfogadott törvények tényleges megalkotójának.

A nemzetközi analógiák kutatása – és érvrendszerük használata – még tovább súlyosbította a helyzetet. Kiderült, hogy az 1990. évi IV. törvény – és a magyar alkotmány idevonatkozó része – két egymást kizáró alkotmánytípus kombinációjából született: az egyházaknak speciális jogokat biztosító, az állampolgár számára hitoktatást – és az abból való kimaradás szabadságát – garantáló német, és az állam és egyház elválasztását, a világnézeti meggyőződés elhallgatásának jogát garantáló, az egyháznak az iskolából – annak épületéből is – kizárását megvalósító amerikai alkotmány ötvözetéből “készült”.

A kormányzat szándéka a német típusú rendszer bevezetése volt, mely szerint a hittan időben a tantárgyak között, a bizonyítványban és az adminisztrációban természetesen módon nyilvántartott, osztályzattal értékelt, a tantestület tagjává váló hitoktató által tanított tárgy. A hittant nem választók számára – a minisztérium politikai államtitkára, *Beke Kata* döntésére – megindult a laikus erkölcsstan tantárgy kidolgozása (*Élet és Irodalom* 1990. június 29. p. 5.).

A tömegkommunikáció meghatározó része, az ellenzék és a pedagógus szakszervezetek kétféle taktikával éltek: részben előszámlálták azokat az eseteket, ahol a gyerekeket mintegy lelki erőszakkal szorították a fakultatív hittan választására, másrészt hivatkoztak a lelkiismereti meggyőződésről való hallgatás jogára. Azaz arra, hogy az alkotmány kimondja, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság magában foglalja azt a szabadságot, hogy *vallását és meggyőződését mindenki ... kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze* (Alkotmány 60. § 2. bek.). Amennyiben az iskola reguláris rendjébe illeszkedik a hittan mint fakultatív tárgy, akkor az iskolának nyilatkozatot kell kérnie és nyilvántartást kell vezetnie arról, hogy ki jár hittanra és ki nem, e nélkül ugyanis a hittanra nem járó gyerekek számára semmilyen tevékenységet nem tud szervezni – szólt az érvelés.

Az ellentétes oldalról indult történelmi típusú érvrendszerek egymást felerősítették: az ellenzék és a sajtó meghatározó hangja az volt, hogy a hittant nem választó gyerekekre majd a zsidó/kommunista bélyeget sütik; a kormányzat viszont – hangsúlyozva hogy az oktatás célja a lelki és erkölcsi megújulás, és ennek része a hittanoktatás – meg is erősítette az ettől való félelmet. (Értelemszerűen: aki nem vesz részt a hitoktatásban, lemond az erkölcsi megújulásról: a régi rend mellett tesz hitet.) Jellemző módon a politikai felek – kölcsönösen – úgy tekintették, hogy a fakultatív hittan ezen értelmezésében a hittan tanulása a “helyzet”, és ehhez képest lehet annak nem tanulásáról nyilatkozni. (Ez volt 1946-ban pl. *Ravasz püspök* álláspontja a fakultatív hitoktatásról.) Ekképpen a sajtó és az ellenzéki politikai közvélemény – feltehetően széles politikai egyeztetésen át nem esett művelődési miniszteri kijelentés alapján – „kötelező hittannak” nevezte ezt a törekvést (*Népszabadság* 1990. június 9. p. 1.; *Magyar Hírlap* 1990. június 19. p. 5.), hiába hangsúlyozta *Lukács Miklós* – akkor közoktatási államtitkár, később a miniszterelnökség egyházpolitikusa – az ellenkezőjét. (*Magyar Nemzet* 1990. június 23. p. 7.). A szabályozás alkotmányelle-

nességét a FIDESZ-es oktatáspolitikus továbbra is hangsúlyozta, a párt középiskolás szervezete nyilatkozatot adott ki (*Magyar Nemzet* 1990. június 30. p. 7.; *Országos Sajtószolgálat* 1990. június 25. p. 2.) és a *Beszélő* kerekasztalán (1990. június 30. p. 20.), amely *Minden kényszer nélkül* cím alatt jelent meg, ahol valamennyi nagyobb egyház liberálisai megszólaltak a szabályozás ellen.

Az egyházak reagálása sem volt elég gyors, nem ismerték fel annak veszélyét, hogy az egyházakkal szemben a nyolcvanas évek végén nagy bizalommal viselkedő magyar társadalom hangulata megfordulhat, ha az egyház iskolai jelenlétében politikai eszközökkel vél felfedezni. *Gyulai püspök* inkább a konfrontációt választotta, kijelentvén, hogy a hittanvita szabadosságot tükröz (*Magyar Hírlap* 1990. július 9. p. 5.). A *Keresztény Értelmiségiek Szövetsége* is az SZDSZ és FIDESZ álláspontjának kritikájával foglalkozott (*Jel* 1990/4. p. 19.). Az esztergomi érsek az országgyűlés elnökének írt levelet az SZDSZ *Mészáros István László* vezetésével kidolgozott hitoktatási koncepciójának elutasításáról (*Magyar Hírlap* 1990. július 4. p. 13.), sőt pásztorlevelet bocsátott ki, amelyben a hittanvitában való aktív részvételre buzdította a katolikusokat (*Magyar Nemzet* 1990. július 13. p. 6.).

Ugyanakkor a legnevesebb katolikus vallásszociológus, *Tomka Miklós* úgy foglalt állást, hogy ha „a hittan ma iskolai tárggyá válna, problémák tömegét okozná”, s azon felül – a protestáns egyházi értelmiségiek között is mind többen hangsúlyozták ezt az érvet – „tovább halogatná az általánosan kötelező vallástan bevezetését” (*HVG* 1990. június 16. p. 66.).

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium, amit az állam és egyház deklarált elválasztottsága ellenére mind többen tekintettek és neveztek „kultuszminisztériumnak”, amely ezekben a hónapokban – művészetpolitikai, személyi lépései kapcsán – egyébként is a sajtó és az ellenzék kereszttüzebe került, kompromisszumra kényszerült. Eszerint a hittan a tanrendbe nem integrált és nyilvántartást nem szabad róla vezetni, bizonyítványba nem kerül, s a hitoktató sem tagja a tantestületnek, viszont az iskola védett időt biztosít a hittanóráknak, semmilyen más foglalkozást nem szervez ezen idő alatt (*201/1990 MKM sz. ut. MK. 16.*). A hihetetlen fontosságú kérdést rendkívül alacsony szintű jogszabály, miniszteri útmutató rendezte. (Ez a jogi nyelvben pontosan nem értelmezhető fogalom nemhogy a rendeletnél, de az utasításnál is „gyengébb”). E tény kettős jelentéssel bír. Egyfelől a kompromisszumot a kormányzat ideiglenesnek tekinti, másfelől kötelező hatálya a szférán belüliekre „szerényebb” – még ha utasításnak tekinthető is – megsértése nem szabálysértés, hanem hivatali mulasztás (amit az alkalmazó vagy megtorol vagy nem), a szférán kívülieket pedig – pl. az egyházi személyeket – nem kötelezi semmire.

Ez a bizonytalan helyzet az önkormányzati választások után fokozódott, hiszen az egyes önkormányzati politikusok eltérő világnézeti elkötelezettsége – vagy egy-egy párt „egyházellenes” imázsának kompenzálása – sokszínű helyzetet teremtett. Mivel például a budapesti oktatáspolitikai koncepció a tanrenden kívüli hittan mellett foglalt állást, van olyan SZDSZ vezetett kerületi önkormányzat, ahol az oktatási bizottság támogatja a hittan órarendbe illesztését (*Népszava* 1992. április 11. p. 5.).

A hitoktatás első évei

Az 1990-es nyári viharok után az egyházak megkezdték az intenzív szervezőmunkát a templomi és iskolai hitoktatásban. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a hívők inkább a templomban, mint az iskolában jelentkeznek (*Mai Nap 1990. szeptember 17. p. 11.*). Az első félév végén az *Új ember* szemleírója szükségállapotban lévőknek nevezte a hitoktatást (*1991. január 27. p. 4.*).

Az egyházak elégedetlensége kétirányú volt, egyszerre sokallották és kevesellték a feladatot. Azaz: egyidejűleg hangoztatták, hogy nincsen elegendő hitoktató, a bővülő hitoktatási igényre az egyház egyre kisebb arányban tud szakképzett hitoktatókkal válaszolni, s az egyházi energiák egyre nagyobb részét kell új hitoktatók képzésére fordítani; másfelől pedig változatlanul elégedetlenek voltak a hitoktatás igénybevételének lehetőségeivel (*Magyar Nemzet 1991. július 23. p. 6.*). Az első problémára adott válasz a felsőfokú hitoktatóképzés igényének megfogalmazása volt, mely a Veszprémi Egyetem teológiai karának megnyitásához és felekezeti egyetemek, tanítóképző főiskolák iránti igények megfogalmazásához is hozzájárult.

Miközben a felnőtt népességnek változatlanul csak egyhatoda nevezte magát egyháza tanítását követőnek (s a szülői életkorban lévők között ez az arány jóval alacsonyabb volt), a szülők a gyerekek nem kevesebb, mint egyharmadát írták be hittanra (*Tomka 1992, p. 22.*). Ennek lehetséges magyarázata, hogy a hitoktatás feladatának az erkölcsös életre nevelést tartotta a közvélemény 53,5%-a, a kereszténység és a vallás megismertetését – azaz a hit tanítását csupán 30,6% (1991 tavaszán). A megkérdezettek legfeljebb egykilencede kívánta a hittant, mint sajátosan egyházi “szaktevékenységet”, ez az arány pedig már közelít a szülőkorú egyházasak arányához.

Az iskolai hittanoktatás ekképpen az egyházi szerep tradicionális felfogásának – erkölcsi normaalkotás a társadalom számára, a hagyományos “cement” funkció a “só és kovász” funkció helyett – részévé vált. Ez bizonyos egyházi értelmiségi körökben megerősítette azt a felfogást, hogy amiképpen az egyházi iskolákra való igény is egy „történelmi illúzió része” és nem az egyházra való tényleges kereslet, addig a hittan is inkább hiánypótló, mintsem a konfesszionális erősödés része. Ez a szabadgondolkodó egyházi értelmiségben megerősítette az iskolai oktatásba integrált fakultatív hittannal kapcsolatos aggodalmakat (*Interjú 1*).

Ez az információ – ha hatott – a “laikus erkölcsstan” című, a hitoktatással szemben alternatívként felmutatható tárgy híveinek térvesztését vonta maga után az oktatáspolitikai döntéshozók között. Mert míg korábban – különösen a miniszter azon kijelentése után, hogy az „erkölcs hitbe ágyazott” – az ellenzék viseltetett ellenszenvvel a tárgy bevezetése iránt, addig kb. ekkortól az egyházak is szorgalmazni kezdték a “konkurens” erkölcsstan levételét a napirendről.

A következő tanév elején az MKM egyházi főosztályvezető-helyettese úgy látta, hogy az órarendbe illesztett hitoktatás nem jogszabály ellenes: nem kötelező voltát alternatív óra (pl. sportfoglalkozás) garantálhatja, az erkölcsstant már ő sem szorgalmazta (*HVG 1991. szeptember 28. p. 72.*).

Közben törvényhozási szintre ért az a vita, ami az önkormányzati iskolák világnézeti semlegességéről indult. Az 1991 novemberében forgalomban lévő törvénykoncepció leszögezte ugyan a világnézeti semlegesség elvét, de bevonta az „általános erkölcsi értékek” képviselőit a pedagógusok kötelességei közé.

A részben kormányközeli pozícióban lévő egyházas értelmiségnek láthatóan abban a súlyos kérdésben kellett döntenie, hogy – a szívüknek eredetileg egyformán kedves – erkölcsant, vagy a hittant hozzák hátrányos helyzetbe; hiszen az erkölcsant bevezetése a hittant látogatók számát csökkentette volna. Az erkölcsant bevezetését tehát elejtették, az iskola erkölcsi megújításáról azonban – sem mint MDF-KDNP politikusok, sem mint szerepüket „kiterjesztetten” felfogó tanárok – nem mondhattak le. Így került a javaslatba az erkölcsi értékek képviselője – és az ennek kontrollját, értékelését végző *Regionális Oktatási Központ*. Az ezzel kapcsolatos egész mérlegelési tevékenységet megzavarta azonban a világnézeti semlegességgel kapcsolatos különös játszma.

A világnézeti semlegesség kérdése

A kronologikus rend helyett először logikailag kíséreljük meg összefoglalni a fogalom karrierjének magyarázatát.

Ha az állami iskola „ateista” iskola (ahogy a jelenlegi helyzetet a nagyegyházak alkalmanként értelmezik), akkor az egyházas hívők számára lelkiismeretükkel nem ellenkező oktatás csak az egyházi tulajdonú iskola lehet, a társadalom nem egyházasan vallásos abszolút többsége pedig elvileg magániskolába kényszerül. Ha az állami iskola (központilag szabályozottan) valamiféle – nyilván nem felekezeties, ez fel sem merült – keresztény értékrend mentén szerveződik, akkor a vallásos nevelést nem kívánók kényszerülnek magániskolába.

Ha az állami iskola világnézetileg semleges, akkor azt ugyan az egyházas, a maga módján hívő és az ateista egyaránt látogathatja – szóltak az emellett érvelők. Még az alkotmánybírósági döntés előtt az oktatáspolitikai szférából emellett érvelt az MKM (rövid ideig) volt (kereszténydemokrata) politikai államtitkára, *Mészáros István*; az MKM egyházi iskolákkal foglalkozó biztosa, *Korzenszky Richárd*; a parlament oktatási albizottságának elnöke, *Sasvári Szilárd*; a Fővárosi Önkormányzat oktatási bizottságának elnöke, *Sáska Géza*; a fővárosi önkormányzat illetékes főpolgármester-helyettese, *Marschall Miklós*; a megyei jogú városok oktatási bizottsági elnökei konzultatív fórumának elnökszónya, *Modován Judit*; az OÉF tagok közül két nagy szakszervezet oktatáspolitikában legaktívabb vezetője, *Pokorni Zoltán* és *Szőllősi Istvánné*; a területi önkormányzatok országos szövetségének főtítkára, *Köllner Ferenc*; a szakmai szervezetek többsége, és a diákszervezetek. Az alkotmánybírósági döntés után ennek képviselőjére vállalkozott az új miniszter, illetve a közoktatásért felelős helyettes államtitkár, *Dobos Krisztina* is (*Magyar Hírlap* 1992. március 16).

Az ezt cáfolók egy része (köztük maga a korábbi miniszter, a történelmi keresztény egyházak megnyilatkozó vezetői, a *Keresztény Értelmiségiek Szövetsége*, az OÉF tagok

közül a nem állami iskolafenntartók egy része, a szakmai szervezetek egy része, és egy ideig a kormányzati oldal) magának a világnézeti semlegességnek a létét ragadta, mondván: semleges világnézet nincsen, az iskola világnézeti is nevel. A világnézeti semlegesség mellett érvelők ennek hatására részben a kifejezésen próbáltak változtatni – irányultság nélküli, egyenlő távolságtartó, neutrális kerültek szóba –, részben pedig azt hangsúlyozták, hogy nem az egyének világnézeti semlegességéről, hanem az intézményéről van szó.

A semlegességet az ateizmus burkaként definiáló érvrendszer szerint a pedagógustársadalom a múlt örökségéből, illetve a pedagógusképzők felvételi politikájából következően is nagyobb arányban nem hívó, mint a társadalom egésze, így az iskola a szekularizáció irányába tolná a társadalmat.

A probléma másik vetülete az volt, hogy mi szabályozható központilag és mi nem. Sokan úgy érveltek, hogy a pedagógusok autonómiájának keretébe tartozik az iskola világnézetének meghatározása, mások szerint az iskolát fenntartó önkormányzat joga ennek eldöntése.

Az előbbi gondolat logikusan következett az 1985-ös oktatási törvényből, amely – miközben (mint ezt Mészáros István hangsúlyozza) fenntartotta az iskola világnézeti elkötelezett célmeghatározását, és (legalábbis Tomka Miklós tartalom-elemzése szerint) a tankönyvek még a rendszerváltás küszöbén is egyház- és vallás-ellenes értelemben voltak elkötelezettek – korlátlan teret nyitott az iskolai kísérletezésnek. Így a nyolcvanas évek végén logikusnak mutatkozott, hogy szakmai kísérlet címszó alatt szabaduljanak meg az iskolák a világnézeti kontrolltól. Ha pedig ezt a tényt szembesítjük a fentebb idézett adattal, hogy a hitoktatást a szülők többsége erkölcsi eligazításra és nem hitigazságok közvetítésére „használja” gyermeke nevelésében, akkor az is világos, hogy miért választotta az erősen szekularizált magyar pedagógustársadalom nem egy közössége az ökumenizmus szellemiségét.

Az önkormányzatok világnézet-szabályozó hatáskörének elképzelése viszont valószínűleg a „konkrét esetek” végig nem gondolt konklúziója. Azaz: azok az egyházas körök, amelyek egy-egy önkormányzat döntését ökumenikus vagy éppen katolikus stb. szellemű iskola létrehozása érdekében védelmezték, nem gondolták meg, hogy mi történne, ha (általuk egyházellenességgel vádolt) liberálisok vezette városokban, vagy volt MSZMP-s tanácselnökök által vezetett falvakban – azaz az ország meghatározó részén – helyi döntés mondaná ki az iskola világnézeti elkötelezettségét.

A probléma legfontosabb oldala azonban – és ez közvetlenül vezet át az egyházi iskolaindítás kérdéséhez –, hogy definiálható-e valamiképpen az „állami” és a felekezeti iskolarendszer különbözősége (azaz, az egyik semleges, a másik elkötelezett), vagy pedig mindkettőre vonatkozik a világnézetek közötti békesség követelménye. Ha ugyanis a két rendszer azonos szabályok szerint szerveződik, akkor az önkormányzati iskola bármikor kiváltható egyházzal; ekképpen nincsen efféle korlátja az egyházi ingatlantörvény végrehajtásának, az iskolák átalakulásának.

Így történhetett, hogy a világnézeti semlegességgel szemben eredetileg – 1990/91-ben – az ökumenikus szellemiségű önkormányzati iskolák védelmében elutasító

magatartást tanúsító koalíció az egyházi ingatlantörvény hatása alatt – az egyházi iskolákban elegendő biztosítékot látva az egyházas oktatásnak – engedett, s a semlegesség bekerült az 1991 novemberi tervezetbe. Azonban ekkoriban vált világossá, hogy az önkormányzatok igen sok ingatlanért fognak kártérítést kérni, s hogy a pénzügyi kormányzat által azévre engedélyezett egymilliárdos kártérítési alap bizony nagyon kevés (HVG 1992. november 7. p. 41.).

Az ingatlanigénylések országos összesítéséből véleményem szerint az következett a kormányzat számára, hogy a funkcióvesztésre hivatkozás lehetőségét csökkenteni, illetve a mégiscsak önkormányzatinak maradó iskolák keresztény szellemiségét biztosítani kell. Ezért maradt ki a világnézeti semlegesség fogalma az 1992. január 14-i tervezetből. Nem szabad persze figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar kultúrharc másik két területén – a hadsereg és a média kérdésében – is ekkor élesedett a helyzet (Magyar Hírlap 1992. január 27. p. 1., Magyar Hírlap 1992. február 25. p. 8.). A különbség a két tervezet között a következő:

„A központi állami, illetve önkormányzati nevelési-oktatási intézményben a nevelés és oktatás a világnézeti semlegesség elvén szerveződik.” (1991)

„A nevelési, nevelési-oktatási intézményekben a nevelés és oktatás a lelkiismereti szabadság és a különböző világnézetűek közötti megbékélés elvén szerveződik.” (1992)

A különbség tehát nemcsak a semlegesség és a megbékélés közötti különbség miatt volt fontos (azaz a vita igazi tartalma nem a semlegesség, mint kifejezés körül zajlott), hanem amiatt, hogy az 1991-es koncepció külön szabályozta a közintézmények szellemiségét, az 1992-es pedig együttesen az egyházi és közintézményekét. Az önkormányzati iskolák változtatás nélküli átvételét ez tette volna lehetővé és kizárta volna a kártérítést.

Az 1993-as törvényhez vezető út

Látván, hogy a kormányzat hittanügyben talán kész a kompromisszumra, de valamilyen okból éppen a “világnézeti semlegesség” fogalmát nem hajlandó elfogadni, mindkét fontos tárgyalópartnere, az Országos Érdekegyeztető Fórum szakszervezeti és önkormányzati oldala egyaránt kész volt követelését elemekre bontani. Ebben a kérdéskörben egyébként az önkormányzati oldalon belül meghatározó jelentőségre tett szert a TÖOSZ, mely elnökén kívül két nagyvárosi oktatási bizottsági elnökkel – Sáska Gézával és Moldován Judittal – képviselte magát; a szakszervezeti oldalon pedig a PSZ-nél már korábban is markánsabb álláspontot képviselő PDSZ. Az OÉF két oldala 1992. április 3-án javasolta a kormánynak, hogy a gyermek, szülő, pedagógus lelkiismereti szabadsága az iskolában foglalja magában „a világnézetről való hallgatás” jogát.

Mivel a hittanítás tanrendbe illesztése ellen a legfőbb érv az volt, hogy a hittan választásának vagy elutasításának pillanatában a pedagógus/diák/szülő a világnézetről kényszerülne tanúbizonyságot tenni, mindenki tudta, hogy ez a megfogalmazás a tanrenden kívüli hittant jelöli.

Hogy még egyértelműbb legyen a helyzet, a tárgyalásról készült jegyzőkönyv leszögezte: „a pedagógiai program alapján tartott foglalkozásokon a különböző világnézeteken alapuló ismereteket egyenrangúan kell kezelni és ismertetni ... ha ez nem sérti a pedagógiai program megvalósíthatóságát, a tanulók szabadidejében más, a pedagógiai program részét nem képező – akár világnézeti alapon szervezett – tevékenység is szervezhető”.

A minisztérium 1992. június elsején nyilvánosságra került – s akkorra már az IM-mel egyeztetett – tervezetébe ennek ellenére „a gyermek számára nem kötelező jelleggel, világnézeti alapon szervezett foglalkozás is tartható” szöveg került. Ez lényegében visszatérést jelent a pedagógiai programon belüli fakultatív hittan logikájához. Az OÉF két oldala ezt – több más mellett – a megállapodás pártutasításra történő felrúgásának tekintette, s 1992. június 10-én a tárgyalásokat megszakította.

Bizonyos, hogy az események menetéről a legnagyobb egyház vezető körei is tájékoztatva voltak – talán az ő állásfoglalásuk is közrejátszott a törvényszöveg illetén alakulásában –, hiszen ugyanezen a napon (!) a katolikus püspöki kar nyilatkozatot adott ki. Ebben a hittan számára “védeti” időre helyezték a hangsúlyt: „e foglalkozások alatt más elfoglaltsága ne legyen a hittanosoknak”. A hitoktatás időpontbeli elhelyezése miatt elégedetlenek a budapesti hitoktatók – a katolikus püspöki konferencia püspökkari titkárságának világi ügyekben illetékes referense kifejezésével: a “frontharcosok” – néhány héttel ezután kijelentették: „Néhány iskolában segítik a hittant, van ahol gátolják, de a legtöbb helyen megtűrik, a védett idő sokszor még jó szándékkal sem biztosítható. A hittanóra legtöbbször nem kapcsolódó óra. Versengni kell a délutáni edzésekkel, bábszínház- és mozilátogatásokkal, sportrendezvényekkel, vagy egyszerűen a vonzó játékkal ... Ezen a helyzeten javítana a fakultatív hittan órarendbe állítása.” (*Magyar Nemzet 1992. július 13. p. 8.*)

A kormányzat és az egyházak egyes köreinek elégedetlenségével szemben az 1990-es kompromisszum ebben az időben láthatóan társadalmi támogatottságot élvezett. 1992 áprilisi közvélemény-kutatás szerint a felnőtt lakosság relatív többsége (38,9%) azt támogatja, hogy a szabadon látogatható hittanóra álljon kívül a tanterven. Mindössze 12,8% fogadná el, hogy a gyerekek a normális tanrenden belül választhassanak a hittan és más tárgyak között; s szintén elenyésző kisebbség kívánta kötelezővé tenni (13,3%) a hittant az iskolában. A másik oldal az önkormányzati iskolából a hittant kizárni 16,9% kívánta volna (*Halász 1992, p. 67.*). Mindez azt mutatja, hogy a magyar társadalom kissé megriadt a hittan körüli konfliktusoktól, vagy csökkentek az illúziói. Alig egy évvel korábban ugyanis még az emberek 36,3%-a tette volna kötelezővé a hittant, s csupán 5,7%-uk zárta volna azt ki teljesen az iskolából (*Tomka 1991 p. 33.*).

Felmerült az az aggodalom, hogy – közvélemény-kutatások szerint – az ingatlanügyi konfliktusok kapcsán csökkenő bizalom a maguk módján vallásosak egy részét kimaradásra készítené a hittanórákról. A püspöki kar 1992. június 11-én arra kényszerült, hogy leszögezze: az iskolai hittan-befratás mindaddig érvényes, amíg a gyerekek annak az iskolának a tanulója, amelyben tanulmányait elkezdte (*Országos Sajtó*

tőszolgálat 1992. június 11. p. 4.). (Noha a hittan-beiratkozás érvényessége államigazgatásilag nem értelmezhető, feltehetően arról a szociálpszichológiai effektusról van szó, hogy még a gyengén vallásosak is kevésbé szívesen vállalják – egyházi közösségük, szűkebb lakóhelyük közvéleménye előtt – a kiiratkozást, mint az ismételt be nem iratkozást.)

Vita folyt arról is, hogy ki tartsa a hittanórát. A püspöki kar 1992. június 11-i nyilatkozata szerint a hitoktatás feladatát a papok mellett azok a világi munkatársak is végezhetik, akik erre felkészültek, oklevéllel és püspöki megbízással rendelkeznek. Ez a katolikus egyházon belül folyó régi vitát, a laikusok bevonásának kérdését érintette. A katolikus egyház ugyanakkor évi négyszáz kiképzett hitoktató munkába állásával számolt; a katolikus felsőoktatás kiterjesztésének egyik legfontosabb indoka is a hitoktató-képzés szükségése volt (*Magyar Nemzet 1992. június 8. p. 10.*).

A laikus befolyás erősítésének híveit a püspöki kar engedélye nem elégítette ki. *Bulányi Györgynek* az volt az álláspontja, hogy a hitoktató megválasztása a szülők joga és nem képezheti tekintélyelvű – magyarán püspöki – kijelölés tárgyát (*Értekd Vagyok 1990/3. p. 11.*). Ebben a vitában az állam, az iskolafenntartók nem foglaltak állást, természetesnek tekintve, hogy az egyház egyik belső kérdéséről van szó.

A kormányzati és önkormányzati döntéshozók számára készített szakértői anyagok azonban felhívták arra a figyelmet, hogy előbb-utóbb jogszabályban kell rendezni, mely hittanórák élvezik a jogszabály által garantált speciális kedvezményeket, s melyek azok az egyéb – világnézetileg elkötelezett – iskolai tevékenységek, amelyek nem. Hasonlóképpen a jogszabálynak előbb-utóbb állást kell foglalnia abban, hogy a hitoktatás költségeinek állami átvállalása vonatkozik-e a nem püspöki kar által kinevezett hitoktatók díjazására is.

A kultúrharca tanévnyitóval folytatódott. *Andrásfalvy Bertalan* – katolikus iskolában tartván tanévnyitó beszédét – arról szólt, hogy az egyházi iskolákban nem kell tartani a lelkiismereti szabadság sérelmétől. Nem szólt azonban az önkormányzati iskolákban tanítandó hittan kérdéséről (*Ráció 1992. szeptember. p. 3.*). A Fővárosi Önkormányzat Oktatási Bizottságának elnöke viszont az MKM szűkülő pénzügyi lehetőségeit ideológiai expanzióval hozta összefüggésbe: az ideológiai szférába szorul vissza az MKM aktivitása – állította. „A központi tantervek, a hittan, a történelem-tankönyvek, az egészségügyi ismereteknek álcázott erkölcsi nevelés, a szexuális felvilágosítás, a tanítás és a tanítók felügyelete” kerültek így egy logikai sorba.

Ezen az őszön nem módosult a felek álláspontja. Az új érveket kereső – és persze szavazóbázisáról a leendő szakszervezeti választások miatt is tájékozódni kívánó – PDSZ a pedagógusok véleményét megtudakoló felmérést készíttetett, s ennek alapján 1992. november 13-án bejelentette, hogy a magyar pedagógustársadalom többsége szeretné, ha a hitoktatás nem az iskolában, hanem a templomban lenne.

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Hitoktatási Bizottsága igazgatója, *Rédly Elemér* ebben a hittant az iskolából kiszorítani kívánó törekvést látott. A PDSZ ügyvivője, *Pokorni Zoltán* azonban a vita során azt is kijelentette: az iskola falai közötti, de pedagógiai programon kívüli hittan a legkonfliktusmentesebb változat.

Az OÉF-vita egyik résztvevője nemcsak legitimálta utólag álláspontját, hanem még azt is bizonyította, hogy saját bázisánál kompromisszumra hajlamosabb, „egyházbarátibb” álláspontot képviselt (*Magyar Hírlap 1992. december 1. p. 5.*).

A hitoktatási bizottság igazgatója úgy vélte, hogy ha a hitoktatással egyidőben „színházi előadás” vagy „zeneóra” van – noha az esetek meghatározó részében ezt nem az iskola szervezi, hanem a kulturális piac – már nem valósul meg a „szabad sáv”, továbbá azt állította, hogy a többség az iskolai hitoktatást kívánja. A vitában megjelent adatok szerint azonban a közvélemény-kutatások azt mutatták, hogy a felnőtt népesség 60%-a szerint az egyházak a hitoktatást végezzék az iskolán kívül, és csak 47% értett egyet azzal, hogy a fakultatív hittan a tanrend része legyen. (A 7%-os többlet abból adódik, hogy a választható állítások közül többet is megjelölhettek a válaszadók, és ezek szerint egy részük nem értette meg, hogy a két állítás egymást kizárja.) Közvéleménykutatási adatok szerint a gyermekeiket hitoktatásra írató szülők 55,7%-a iskolai, 30,6%-a templomi hitoktatásban vett részt, 13,7% pedig mindkettőn.

A pedagógusoknak viszont 34%-a helyeselte azt, hogy „az iskolának ... vallásoktatásban kell részesítenie a gyermeket, amennyiben a szülő ezt kéri”. 60% deklarálta viszont, hogy „az iskolának nem feladata a vallásoktatás”. Az iskolai vallásoktatást helyeslő 34%-on belül 47% fogadta volna el, hogy a vallásoktatás az órarend része legyen; azaz a pedagógustársadalomnak mintegy 16%-a támogatta a katolikus püspöki kar által javasolt megoldást (*Ráció 1992. december. p. 22.*).

Az iskolai hitoktatással kapcsolatos elutasító véleményt a megszólaló egyházi tisztviselő szélsőbaloldali támadásnak nevezte. A vitában kiderült, hogy a hitoktatáshoz való viszony sem az országos, sem a pedagógus mintán nem mutat összefüggést a „baloldaliséggel” jellegzetesen összefüggő véleményekkel, pl. a piaci elemek elutasításával, az állam nagy hatalmával (*Magyar Hírlap 1992. december 3. p. 1.*).

A legnagyobb egyház hitoktatási felelősségének elégedetlenségét talán indokolhatja, hogy a hitoktatásra járók száma nem egyenletesen bővült. Miközben a kisegyházak az iskolai hitoktatást a nagyok pasztorizációs előnyeként élték meg, a nagyok a kisegyházak gyors növekedése miatt aggódtak.

Az 1990–1993 közötti időszakban a hitoktatási csoportok aránya erőteljesen, több mint 162%-ra növekedett (A hitoktatási csoportok számának alakulását lásd az I. táblában, valamint az 1. és 2. ábrán.) Ezek meghatározó részét a három nagy kereszt(y)én(y) (*Balog Zoltán kifejezése*) egyház hitoktatási csoportjai teszik ki, a többi történelmi egyház éppúgy fél százalék alatt marad, mint az új kisegyházak, leszámítva a *Hit Gyűlekezetét*, amely a legnagyobb növekedést érte el, három év alatt meghuszonnégyeszerelte hittancsoportjainak számát és ma már ő adja a hittancsoportok 0,9%-át, többet, mint a zsidók, unitáriusok, baptisták együttvéve.

A két legnagyobb történelmi egyház hitoktatási csoportjainak aránya lassan változik a református egyház javára. Ennek legvalószínűbb magyarázata, hogy a katolikusok kissé jobb feltételekkel indultak, önmagában az a tény, hogy nyolc katolikus középiskola – s bennük természetesen nagyszámú hittancsoport – már a nyolcvanas

években is létezett, a református iskolák nagy része viszont a rendszerváltás kapcsán jelentkezett, néhány százalékos eredeti aránytalanságot a katolikusok javára magyaráz.

I. TÁBLA

A hitoktatási csoportok számának alakulása az utolsó négy tanévben, felekezetenként

	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94
Katolikus	17.024	22.019	23.835	27.056
Református	5.246	6.883	7.933	8.682
Evangélikus	1.568	1.658	2.106	2.348
Zsidó	32	51	71	62
Unitárius	2	12	34	46
Román ortodox	13	20	20	18
Magyar ortodox	n.a.	n.a.	6	6
Metodista	21	40	42	46
Hit gyülekezete	13	19	315	312
Arany rózsakeresztesek	8	2	17	n.a.
Baptista	62	156	156	175
Szerb ortodox	8	12	12	12
Óskeresztény	8	8	8	8
Karma-kagyüpa	2	n.a.	1	1
Evangéliumi pünkösdi	75	132	156	150
Adventista	n.a.	8	61	61
Teljes evang.	n.a.	40	50	60
Biblia szól	n.a.	n.a.	16	25
Tan kapuja buddh	n.a.	n.a.	5	6
Erdélyi gyül.	n.a.	n.a.	2	4
Nyújtsd ki kezed Krisztusért	n.a.	n.a.	4	16
Karma decsen özel link	n.a.	n.a.	1	n.a.
Shalom	n.a.	n.a.	n.a.	23
Összesen	24.082	31.060	34.851	39.117

Forrás: Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek. Bp., MKM, 1993.

n.a.= nincs adat

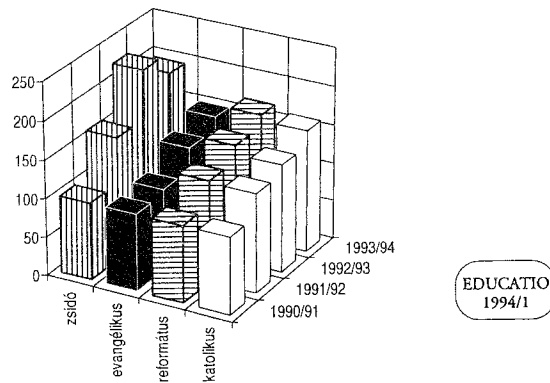
Az evangélikus egyház hitoktatási csoportjainak száma lassabban növekedett. Ez feltehetően annak a jele, hogy erősebben polgárosult – erősebb világi értelmiséggel rendelkező – egyházként már a rendszerváltás pillanatában képes volt kihasználni azokat a lehetőségeket, amelyek a hitoktatás-igényben rejtlettek.

Nagyságrendileg kisebbek a számok, így a gyors növekedés viszonylag torzító a kisebb egyházaknál. Mindenesetre figyelemre méltó az izraelita hittancsoportok számának gyors növekedése, majd hanyatlása, ami nyilván összefügg a magyar zsidóság (asszimilációs, integrációs, vallásos, nemzetiségi irányultságú) fokozott identitáskeresésével, annak hullámaival. Az izraelita felekezet aggodalmas volt annak kapcsán, hogy a gyerekek beiratkozáskor nyilvánítsák ki hitüket; a gyakorlatban pedig a hittancsoportokban “leggazdagabb” önkormányzati iskolákban – pl. az

Erkelben – sem szerveztek izraelita hittancsoportot, hanem saját hitközségi épületekbe járatták a gyerekeket. (Ez sem előzmények nélküli; a két világháború között Budapesten – ahol a zsidó középiskolások aránya rendkívül magas volt – számos olyan középiskola működött, ahol nem volt iskolai izraelita hittanóra, hanem a tanulók átjártak a hitközségi épületekbe.)

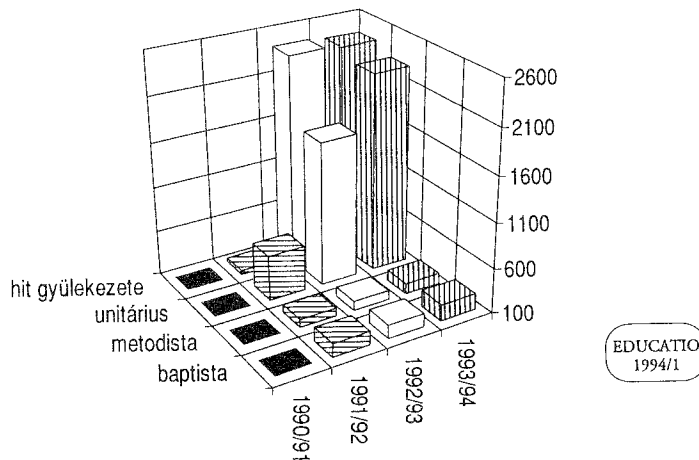
1. ÁBRA

Néhány történelmi egyház hittancsoportjai arányának növekedése az utolsó négy tanévben

2. ÁBRA

Azon kisegyházak hittancsoport-arány növekedése, amelyek már 1990/91-ben is bejegyzett csoportokkal rendelkeztek, s 1993/94-re e növekedés meghaladta a 200%-ot

A “történelmi kisegyházak” (baptista, metodista, unitárius, ortodox) arányainak a történelmi nagyegyházaknál gyorsabb növekedése azt mutatja, hogy az előző rendszer inkább a nagyegyházakkal kötött kompromisszumot, így a történelmi kisegyházak hívőinek hitoktatás iránti igénye markánsan expandálódhatott. A történelmi kisegyházak panasza a katolikus egyház államilag támogatott expanziójáról csak valós konfliktusokon alapulhat, hiszen ezeknek a kisegyházaknak az elitje bőven találhat elhelyezkedési lehetőséget a gyorsan bővülő hitoktatásban (*Educatio 1992/I. p. 119.*).

A bizonyos körök által szektáknak nevezett kisegyházak állítólagos gyors növekedése – a már említett Hit Gyülekezete expanzióján túl – a hittanoktatás adataiból nem igazolható és nem is cáfolható. Ez azért van így, mert a kisegyházak struktúrája, illetve pasztorizációjuk módja nem mindenütt tesz lehetségessé/szükségessé hitoktatást, de azért is, mert teológiai/lelkiismereti okokból ezek az egyházak nem látják szükségét annak, hogy a hitoktatási tevékenységet bejelentés és erre állami pénzt kapjanak.

Másrészt viszont figyelemre méltó – és ennél többet itt most semmiképpen nem szabad állítani –, hogy a kisegyházak hittancsoportjainak összesített aránya a két százalékhoz közelít, míg a kisegyházak hívőinek aránya még a számukra legkedvezőbb számítási mód szerint – azaz, ha a nagyegyházak maguk módján vallásosait egyáltalán nem vesszük számításba, csak az egyház tanítását követőket – sem tesz ki egy százalékot. Ez tehát azt jelenti, hogy nemcsak a sajátosan kisegyházi (pl. utcai térítés), de ezekben a hagyományos módszerekben is aktívabbak a kisegyházak, mint a nagyok.

Az 1993-as oktatási törvény és a hittan

A hittan/világnézeti semlegesség vita egyik legjelentősebb állomása 1993 februárjában az Alkotmánybíróság döntése, amely állást foglalt a világnézeti semlegesség követelménye mellett, s indoklásában a hittankérdéstől is ejtett néhány szót: „A semleges iskolában az államnak szabályozott kompromisszumot kell létrehoznia ott, ahol eleve az állami szabályozás hoz létre olyan helyzetet, amelyben a vallás és a vallástalanság szabadsága egymást kölcsönösen korlátozza. Ilyen »tér« például a kötelező iskolai oktatás keretében folyó világnézeti nevelés.” (*4/1993 AB [II.13.]*) „A világnézeti ismeretek teljes körű, kiegyensúlyozott arányú és tárgyilagos tanításának az iskola működése egészében kell megvalósulni.” Sokan ezt az állítást úgy magyarázták, mint a tanrendbe integrált fakultatív hittan tilalmát, mondván: az iskola egésze csak akkor tud kiegyensúlyozott maradni, ha az iskolán mint intézményen belül nem szerveződik egyes gyerekek számára olyan világnézeti tárgy, mely ezt az egyensúlyt megbillenti.

A közoktatási törvény februári változatából – a szakszervezeti oldal állásfoglalása szerint – hiányzott, hogy tanórai foglalkozás nem lehet világnézetileg elkötelezett, s azt csak a pedagógiai program keretén túl lehet megszervezni.

Az ebben az időszakban legmagasabb népszerűséggel rendelkező párt, a FIDESZ (amelynek e kérdésben 1993 márciusában nyilatkozó miniszterjelöltje, egyébként a parlament egyháziügyi bizottságának elnöke, *Fodor Gábor* volt) egyértelműen kijelentette: az Alkotmánybíróság határozatának csak az iskola pedagógiai programján kívüli, tanítási időn kívüli hittan felelhet meg, s ez a párt egyik legfontosabb oktatáspolitikai célja. Ebben egyébként álláspontja megegyezett az SZDSZ-szel és az MSZP-vel (*Magyar Hírlap* 1993. március 8. p. 5.).

1993. május 20-án a *Közoktatáspolitikai Tanács* a világnézeti el nem kötelezettség kérdésében a törvényjavaslat nem egyértelmű megfogalmazása miatt szükségesnek tartotta leszögezni: „Az állami és önkormányzati iskolák világnézeti el nem kötelezettek, de a szülők és tanulók kérésére biztosítani kell a helyet és időt a pedagógiai programon kívül a hit- és vallásoktatás megszervezésére”. Ellentétben a hasonló nyilatkozatokkal, ezt nem az OÉF két „nagy” oldala írta csupán alá, hanem csatlakoztak hozzájuk az országos pedagógiai szakmai szervezetek, országos diákszervezetek, s a nem önkormányzati iskolafenntartók is (Ráció 1993. június. p. 23.). Az oktatási törvényjavaslatot – új formában, melybe *Mádl Ferenc* miniszter nyilatkozata szerint már az Alkotmánybírósái döntése is beledolgoztatott – néhány nappal ezután a parlament elé terjesztették. A hosszú és heves vita fontos – bár a korábbi tervezetekkel kapcsolatos vitákhoz képest kevésbé központi – eleme volt a hittan-kérdés. A hittanszabályozást a parlament többsége az SZDSZ-es, FIDESZ-es, MSZP-s módosító javaslatok (melyek közös lényege a hittan iskolai intézményből való kizártsága, s az épületben tarthatóság garantáltsága volt) elutasítása után az alábbiakban fogadta el (1993. évi 79. tv.):

4. § (4) Az állami és a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézményben lehetővé kell tenni, hogy a szülő vallási meggyőződésének megfelelően a tanuló az iskolában és a kollégiumban, továbbá az óvodai foglalkozásokhoz csatlakozóan a gyermek az óvodában az egyházi jogi személy által szervezett fakultatív hit- és vallásoktatásban vegyen részt. A hit- és vallásoktatás tartalmának meghatározása, a hitoktató alkalmazása és ellenőrzése, a hit- és vallásoktatással összefüggő igazgatási cselekmények végzése, így különösen a hit- és vallásoktatásra való jelentkezés megszervezése, előmeneteli értesítések, bizonyítvány kiadása, az egyházi jogi személy feladata. Az iskola, a kollégium, illetve az óvoda köteles biztosítani a hit- és vallásoktatáshoz szükséges tárgyi feltételeket, így különösen a helyiségek rendeltetésszerű használatát, valamint a jelentkezéshez és működéshez szükséges technikai és adminisztrációs lehetőségeket.

10. § (3) A gyermeknek, tanulónak joga, hogy ... (d/) ... szülei vallási vagy világnézeti meggyőződésének megfelelően az állami, illetve önkormányzati iskolában a közoktatás egész tartama alatt hit- és vallásoktatásban részesüljön.

13. § (3) A szülő joga igényelni, hogy az iskola egész pedagógiai programjában és tevékenységében a tájékoztatást és ismereteket tárgyilagosan és többoldalú módon közvetítsék, továbbá, hogy az állami, illetve önkormányzati iskolában a hit- és vallásoktatást lehetővé tegyék.

Ez a meghatározás minden korábbi törvénytervezetnél precízebben írja körül a hittanhelyzetet. Megállapíthatjuk, hogy az óvodai fakultatív hitoktatás rendezése (mivel itt kimondatott, hogy „csatlakozóan”) egyértelművé teszi, hogy időben világosan elválik egymástól a rendes óvodai foglalkozás és a hittanfoglalkozás. Ezzel sikerült elegendet tenni az ellenzék kívánságának, mely rámutatott arra, hogy az óvoda élete nem tanórák szerint szerveződik, a fakultatív óra tehát óvodában nem értelmes

fogalom; és az egyházak kívánságának, amelyek érthető módon már a legkisebbeknél kívánták elkezdni a pasztorizációt.

A törvény, amely a szülők jogává teszi a lelkiismereti és vallási meggyőződésnek megfelelő oktatást, azon ellenzéki javaslattal szemben, amely a lelkiismereti és vallási meggyőződéssel nem ellentétes oktatás jogáról szól, sokféle értelmezésnek biztosít teret. Köztük pl. Rédly Elemérének, aki szerint a szülők megkérdezhetik a pedagógus világnézetét (*Köznevelés 1993. május 21. p. 8.*)

Sikerült ugyan a hitoktatással kapcsolatos adminisztrációt az egyház feladatává tenni, de nem mondatott ki az iskolai regisztráció egyértelmű tilalma. A hitoktató alkalmazását és ellenőrzését az egyház feladatává tette, de itt sem épített be tilalmakat az igazgató vagy a tantestület, esetleg az iskolaszék, a fenntartó részvételével kapcsolatban.

A tárgyi keretek garantálását az iskola feladatává tette, de nem jelölte meg ennek forrását. Ez egyelőre nem jelent gondot, de nem zárható ki, hogy ebből még lehetnek konfliktusok. A tárgyi eszközök tágabb értelmezésébe olyanok – pl. demonstrációs, számítástechnikai és videotechnikai eszközök – is beleférnek, melyeknek fedezése meghaladhatja az iskola erejét. Még nem állt elő ilyen eset, de ha ilyen lesz, feltehetően eligazít majd a törvény azon korlátozó megjegyzése, hogy az iskolának „különösen a helyiségek rendeltetésszerű használatát” kell biztosítani. Nem világos azonban, hogy mi történik, ha pl. egy sokfelekezeti faluban lévő kisiskolában a rendelkezésre álló termek száma alatta marad a felekezetek – és az általuk párhuzamosan tartott hittanórák – számának.

A hitoktatás a szülő vallási meggyőződéséhez kötött. Ez azt jelenti, hogy e pillanatban az oktatási törvény – ellentétben a diákszervezetek követelésével, illetve pl. a német gyakorlattal – nem különböztet meg felekezeti értelemben kis- és nagykorú állampolgárt.

A fenti hiányosságok azonban nem igazán súlyosak: egy-egy bírói döntés – vagy éppen peren kívüli kompromisszum – világossá teheti az értelmüket.

A legjelentősebb kérdés azonban ma is szabályozatlan: szabad-e a hittanórát időben a tanórák között megrendezni, s ezzel olyan helyzetet létrehozni, amelyben a szülő – magával a választás tényével – világnézetének kinyilvánítására köteleztetik.

NAGY PÉTER TIBOR

IRODALOM

Az alábbiakban nincsen tér a napi és hetilapokban megjelent rendkívüli méretű – a cikkben meghatározó forrásként használt – cikkanyag felsorolására. Az egyházak ill. az egyházas értelmiség álláspontjának alakulása az *Új Emberből*, az *Evangelikusok Életéből*, a *Reformátusok Lapjából*, az *Új Életből*, ill. az *Egyház és Világ, Igen, Jel, Confessio, Protestáns Szemle, Egyházfórum, Múlt és Jövő* c. folyóiratokból követhető nyomon. Az oktatási szféra legfontosabb szereplőinek cikkei: *Önkormányzat, Ráció, Pedagógusok Lapja, Köznevelés*.

- CSANÁDY M. & LUX A. (1992) Róluk, de nélkülük. *Educatio* No. 1. pp. 143–146.
- CSONGORA A. (1992) Állam és egyház viszonya az Amerikai Egyesült Államokban, különös tekintettel a gyerekek iskoláztatására. *Educatio* No. 1. pp. 163–170.
- EGYHÁZI ISKOLÁK INDÍTÁSA MAGYARORSZÁGON (1992) *Tudományos tanácskozás, Gyula, 1992. június 22–24.* Bp., Oktatókutató Intézet. (Kutatás közben, 185.)
- FORRAY R. K. (1992) Fiatalkorú bűnözés és vallásosság. *Educatio* No. 1. pp. 158–159.
- HALÁSZ G. (1992) Társadalmi igények és vallásoktatás. *Educatio* No. 1. pp. 65–76.
- INTERJÚ 1: egy-egy magukat megnevezni nem kívánó vezető katolikus és református értelmiséggel folytatott beszélgetés 1993. október 1-jén (a szerző birtokában).
- INTERJÚ 2: egy magát megnevezni nem kívánó szerzetesrendi vezetővel folytatott beszélgetés 1993. szeptember 2-án (a szerző birtokában).
- KOZMA T. (1992) Egyház és demokrácia. *Educatio* No. 1. pp. 3–12.
- LUKÁCS P. (1992) Egyházi iskolák Nyugaton és nálunk. *Educatio* No. 1. pp. 26–33.
- MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK, FELEKEZETEK, VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK (1993) Bp., Művelődési és Közoktatási Minisztérium.
- NAGY P. T. (1992) *A lelkiismereti és vallásszabadság biztosítása az alap- és középfokú oktatási intézményekben.* Bp., Oktatókutató Intézet. pp. 2–27.
- NAGY P. T. (1991) Állam – egyház – iskola. *Info-Társadalomtudomány* No. 18. pp. 35–38.
- NAGY P. T. (1992) Az egyházi oktatás szabályozásáról. In: KOZMA T. & LUKÁCS P. (ed) *Szabad legyen, vagy kötelező?* Bp., Educatio Kiadó. pp. 157–167. (Társadalom és oktatás)
- NAGY P. T. (1991) Erkölcstan vagy értéktelenség az iskolában? *Új Pedagógiai Szemle*, No. 11. pp. 3–10.
- NAGY P. T. (1991) *Erkölcstan, hittan vagy értéktelenség?* Bp., Oktatókutató Intézet. (Kutatás közben, 162.)
- SZEMERSZKI M. (1991) Tanárok az egyházi iskolákról. *Educatio* No. 1. pp. 345–348.
- SZIGETI J. & SZEMERSZKI M. & DRAHOS P. (1992) *Egyházi iskolák indítása Magyarországon.* Bp., Oktatókutató Intézet. (Kutatás közben, 184.)
- SZIGETI J. (1992) Iskola, egyház – verseny. *Educatio* No. 2. pp. 258–259.
- SZIGETI J. (1992) Vallás- és bibliaismeret: egy modellkísérlet. *Educatio* No. 1. pp. 155–157.
- TOMKA M. (1991) *Magyar Katolicizmus, 1991.* Bp., Országos Lelkipásztori Intézet Katolikus Társadalomtudományi Akadémia.
- TOMKA M. (1992) Vallás és iskola. *Educatio* No. 1. pp. 13–25.p.

